

LITERÁRNÍ STOPY NEZVĚSTNÉ MINULOSTI

Burianová, Zuzana. *Současná románová reflexe brazilské vojenské diktatury*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2017, 122 s.

Jakub Hromada
Univerzita Palackého
jakub.hromada@upol.cz

Recenzovaná studie navazuje na publikaci *Brazilská próza v době vojenské diktatury a její filmové ozvěny* (2014). V ní se autorka zaměřila na tři fáze brazilského románu podle vývoje vojenské diktatury od převratu v roce 1964 po amnestii na konci sedmdesátých let. Literární postavy jsou zde vtaženy do dění a musí se vypořádat s naléhavostí situace. Román tak reviduje úlohu a možné proměny intelektuála směrem k autentické reakci na společenskou krizi. Jde o cestu od bezprostřednosti levicových utopií a přijetí aktivní úlohy intelektuála, k následné deziluzi a porážce. V textech psaných po uvolnění režimu v roce 1975 je patrný ústup od utopických vizí revoluce a snaha o uchování historické paměti. Ta souvisí s jedním z nevyhnutelných důsledků přibývajících časového odstupu — dezinterpretací cílů a činnosti odboje a relativizací role represivní moci. Burianová upozorňuje na problematický vztah umění a historické pravdy a na přetrvávající rozdíly v interpretaci odboje a vojenské diktatury. V nové práci se ke slovu dostává osobní paměť a objektivní popis reality ustupuje před zvnitřněným obrazem a esteticko-etickým dialogem literatury svědectví.

V recenzi na předchozí publikaci (*Svět literatury* 2016, č. 53) Richard Olehla vyjadřuje své pohoršení nad ideologizujícím, nedostatečně kritickým přístupem k tzv. „terrorismu“ brazilské levice, který by býval mohl být vykoupen pohledem zvenku, nejlépe angloamerickým či evropským, jenž „oplývá pochopením pro levicové myšlenky“. S touto kritikou se myslím dostatečně vypořádávají sama analyzovaná díla a autorka těží z jejich častého sebereflexivního charakteru. Porovnáním obou publikací se totiž z významněji společně téma hledání vlastní, třetí cesty, tedy kritický pohled nejen na diktaturu, ale i na strategii odboje — který se parodizuje, donkichotský idealismus ale samozřejmě také budí sympatie —, současně i na vlastní meze reprezentace. Rozdílné časové perspektivy naznačené názvy prací jsou zároveň určující pro posuny ve vnímání dějin a paměti.

Oproti první studii, v níž literární rozbory z velké míry vycházejí z dialogu s brazilskou kritikou, jež mimo jiné nabízí srovnání hodnocení děl v čase a ukazuje na měnící se recepci, je v navazující práci tvůrčí přístup v interpretaci znatelně svobodnější. Pokud byly v předchozí studii předobrazem románových postav životní osudy spisovatelů i s častou estetickou a etickou reflexí jazykového ztvárnění, zde se vybrané romány řadí přímo k hispanoamerické tradici literatury svědectví. Tento žánr autorka vnímá ve smyslu „lacanovsko-žižkovského pojetí Reálna coby traumatu vzpírajícího se symbolickému zobrazení“ a s ním související potřebou dialogu mezi autorem a čtenářem. Vývoji žánru, rozmachu po roce 1979, interakci s oficiálním

historickým diskurzem a návratu k tématu diktatury po roce 2000 se věnuje první kapitola.

Analýza románu *Stella Manhattan* (1985) Silviana Santiaga propojuje téma identity a umění a čerpá z dialogu s autorovými eseji „Obojživelná literatura“ a „Postmoderní vypravěč“. Ideologickému střetu se staví myšlenka pohyblivé identity coby „strategie přežití“ nekonečným překračováním zažitých kategorií — odboj nevyjímaje. Pro opakující se motiv hledání místa ve společnosti jsou plodné Santiagovy teze „Istivého homosexuála“ a „meziprostoru“. Podle autorky jsou „výzvou k nenápadné, ale o to účinnější subverzi“ a odkazují na úlohu umění a literatury v hledání této třetí, osvobozující cesty.

Reflexe moci a hranice slova se objevuje i v románu *Nic jsem neřekl* (2004) Beatriz Bracherové, kde vchází v dialog s kreativitou a omezeností paměti. Její obranné mechanismy umocňují nejasnou roli vypravěče, který byl za diktatury vězněn a mučen a je podezírán z vyžrazení odbojové činnosti svého švagra. Konfliktní vztah mezi potřebou svědectví traumatické zkušenosti a jejím verbálním zachycením poznamenává vypravěčovu důvěru jak v samotný jazyk, tak i ve vlastní paměť. Boj tak svádí především sám se sebou. Mlčící kolektivní paměť, neléčené společné trauma Brazilců, zde prochází osobní „terapií slovem“, fikčním ztvárněním zkušenosti při zachování znejšňujících otázek po podstatě jazyka a jeho vztahu ke světu.

V posledním analyzovaném románu K. (2011) Bernarda Kucinského se objevuje téma dodnes neznámých osob. Vyrovnávání se s traumatem diktatury se propojuje se zkušeností autorovy rodiny s holokaustem. Autor se vrací k nevysvětlenému zmizení své sestry a švagra z počátku sedmdesátých let a pokouší se za pomoci fikce rekonstruovat minulost, zaplnit prázdná místa střžená vojenskými složkami a „institucionálním alibismem“. Kafkovský motiv nejasné viny se tu přetěluje do viny přeživších a jejich dětí, do kolektivní viny, kterou nese současná společnost. S odkazem na teze Zygmunta Baumana (*Modernita a holokaust*) Burianová sleduje paralely mezi holokaustem a brazilskou diktaturou jako „projevy téže tendence, která je v moderní společnosti latentní a za jistých podmínek se může znovu prosadit“.

Podle brazilského literárního kritika Idelbera Avelara (*Alegorie porážky*, 1999) současné liberální demokracie v Chile, Argentině a Brazílii trpí tzv. post-diktátorskou patologií. Mezi její hlavní znaky patří rezignace na autentické národní projekty rozvoje — tedy přijetí identity rozvojových zemí z pohledu logiky globálního trhu. Vojenský převrat v Brazílii v roce 1964 předznamenal osud dalších zemí amerického subkontinentu, v nichž porážka levicových utopií a nástup nesourodé modernizace redukováné na model technizované společnosti zbavily politické uvažování osvícených hodnot. S tím souvisí i kolektivní amnézie a nezhojená traumata minulosti. Čtené z perspektivy nedávného návratu k moci brazilské radikální pravice hlásící se k odkazu vojenské diktatury obě studie Zuzany Burianové upozorňují právě na tato nebezpečí a na společenskou funkci literatury, která v příbězích odkrývá zapomenuté či nevyřčené.

Studiu románové reflexe jihoamerických diktatur druhé poloviny 20. století a souvisejícími tématy osobní a kolektivní paměti, moci a násilí, umění a politiky, se olomoucká romanistika věnuje hned řadou odborných publikací vzešlých mimo jiné z inspirativních kolokvií Latinsko-amerických studií CIELO. Příkladem uvedme *Disturbios en la Tierra sin Mal — Violencia, política y ficción en América Latina*

(Nemrava 2013), *Snivci a trosečníci. Reprezentace (bez)moci v současném latinskoamerickém románu* (Nemrava 2014), *Iconofagias, distopías y farsas: ficción y política en América Latina* (Nemrava a Rodrigues-Moura 2015), *Sic semper tyrannis. Dictadura, violencia y memoria histórica en la narrativa hispánica* (Camacho Delgado 2016). Publikace Zuzany Burianové tento výčet nejen doplňuje, ale vůbec poprvé českému čtenáři nabízí pohled na současnou brazilskou prózu reflektující pravicový vojenský režim let 1964–1985.